

Geleneksel tıpta dezenformasyon

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Tokaç

1963 yılında Ordu, Ünye'de doğdu. 1979'da Ünye Lisesinden, 1985'te İstanbul Üniversitesi (İ.Ü.) Cerrahpaşa Tıp Fakültesinden mezun oldu. 2000 yılında İ.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji ve Tıp Tarihi Bölümünde doktorasını tamamladı. 2002-2003 arasında İstanbul 112 Ambulans Komuta Merkezi Başhekimliği, 2003-2009'da Sağlık Bakanlığı İlaç ve Eczacılık Genel Müdürlüğünde Genel Müdür Yardımcılığı ve Genel Müdürlüğü ile 2009-2013 arasında İstanbul Başakşehir Devlet Hastanesi Başhekimliği görevlerinde bulundu. Dr. Tokaç halen İstanbul Medipol Üniversitesi Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi ve Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulama Araştırma Merkezi Müdürü olarak görev yapmaktadır.

Her şey Paracelsus'un meşhur tıp kitaplarını yakmasıyla başladı, dersek abartılı bir ifade mi kullanmış oluruz? Kimilerine göre "putkiran" unvanını hak edecek bir devrimci, kimilerine göre binlerce yıllık kadim tıp geleneğine sırt çeviren bir mirasyediydi. Paracelsus'un içinden geldiği kadim (geleneksel) tıbbı reddederken yaptığı eylem, aynı zamanda geleneksel tıpla ilgili ilk dezenformasyondur diyebilir miyiz? Paracelsus'la başlayan bu akıma batı dünyası "yeni tıp" derken Osmanlı "tıbb-ı cedîd" olarak adlandırmıştır. Osmanlı'da tıbb-ı cedîd'in öğretileceği ilk tıp mektebi olan Tıbhane-i Âmirî 1827 yılında açılırken kadim geleneğin öğretildiği Süleymaniye Tıp Medresesinin Baş Müderrisi olan Şânizâde Ataullah Efendi hem kadim tıbbı hem de yeni tıbbı bilen ve beş dilde eser verebilecek düzeyde bir bilim adamıydı. *Hamse-i Şânizâde* isimli beş kitaptan oluşan eseri aslında yeni tıbbı anlatan yayınlardı. Tıbhane'nin açılışıyla birlikte kadim tıp yok sayılırken Şânizâde gibi bilim adamları da yok sayıldı. Yaklaşık 250 yıllık bir süredir varlığını sürdüren bu yeni tıp akımında her şeyin belli yöntemlerle deneysel olarak gözlemlenmesi gerektiği, aksi takdirde doğru kabul edilmeyeceği öğretisi öne çıkmış ve kadim gelenek bu kriterleri sağlamadığı gerekçesiyle reddedilmişti. Halbuki kadim geleneğin yöntemleri, binlerce yıldır kullanılmaya gelmiş ve bu itibarla defalarca tecrübe edilmişti. Yeni tıp anlayışında "tecrübe" ile "deneme" kavramları birbirinden farklı olarak

algılandığı için binlerce yıllık tecrübe, bir anda sokağa atılmış oldu. Halbuki kadim tıp kitaplarına şöyle bir göz attığınızda, bunların yazarlarının eserlerinde geçmiş tecrübeleri aktarırken kendi tecrübelerine de yer verdikleri görülecektir. Osmanlı tıbbında eser veren hekimlerin hemen tamamı eserlerinde bu tecrübeleri aktarmışlardır. Bazı meşhur hekimler tamamen tecrübelerini aktardıkları ve tecrübeler kitabı anlamına gelen "Mücerrebname" isimli eserler kaleme almışlardır ki bunlardan en bilineni Amasyalı Sabuncuoğlu Şerefeddin'in *Mücerrebname*'sidir. Dezenformasyonun en etkili yöntemlerinin başında, algı yönetimi gelir. Gündelik siyasetten örnekler verecek olursak, terör örgütü PKK'dan bahsederken "pekaka" şeklinde telaffuz ediyorsanız PKK'yı bir terör örgütü olarak kabul ettiğinizi deklare etmiş oluyorsunuz. Ancak "pekeke" şeklinde telaffuz ediyorsanız taraftar ya da en azından tümüyle karşıt olmadığınızı ifade ediyorsunuz anlamına gelmektedir. Bir zamanlar hararetle bir tartışmanın öznesi olan Adalet ve Kalkınma Partisinin adının nasıl kısaltılacağı meselesi de bir algı yönetimi olarak yakın tarihimizde yerini almıştır. Eğer "akepe" olarak zikrediyorsanız karşıt, "Akperti" diyorsanız taraftar yaftasını yemeniz işten bile değildi. Her iki şekilde yaftalanmamak isteyenler ise çıkar yolu, kısaltma kullanmadan "Adalet ve Kalkınma Partisi" demekte bulmuşlardı. Özellikle söz konusu parti tarafından, tüzüklerinde kısaltmanın "Akperti" olduğu ve bu şekilde kullanmayanların kötü niyetli olduğu yönündeki beyanlarına rağmen "akepe" demekte ısrar eden bir basın

kuruluşunun meşhur enkırmen(!)ini hepimiz hatırlıyoruz. Bu enkırmenin aynı haber bülteninde Anavatan Partisinden bahsederken "ANAP" kısaltması kullandıktan sonra özür dileyerek "Anavatan" olarak düzeltmesi hafızamızda hala tazeliğini korumaktadır. Çünkü o günlerde Anavatan Partisi yaptığı genel kurulda, partinin kurucusu Turgut Özal'ın koyduğu ve uzun yıllardır kullanılan kısaltmayı değiştirmişti. Tabii ki bir partinin yetkili kurulları adını veya kısaltmasını değiştirebilir. Doğru olanı da değişiklik gerçekleşikten sonra yeni halinin kullanılmasıdır. Ancak aynı sunucunun ya da yayın kuruluşunun bir partinin tüzüğünde yazan bir kısaltmayı aynı haber bülteninde ısrarla farklı kullanması algı yönetiminden başka hangi saikle izah edilebilir?

Algı yönetimi geleneksel tıp karşıtları tarafından bilinçli bir şekilde kullanılmaktadır ve bunların başında Türk Tabipleri Birliği (TTB) gelmektedir. 2014 yılında yayımlanan ve "alternatif" kavramının hiçbir şekilde kullanılmadığı Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği'nden yaklaşık 18 ay sonra, 28-29 Mayıs 2016 tarihlerinde TTB tarafından İstanbul'da bir sempozyum gerçekleştirilmiştir. *Tıbbın Alternatifi Olmaz Geleneksel, Alternatif ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamalarına Hekim Yaklaşımı Sempozyumu*'nda, sempozyum kitapçığından aşağıda alıntıladığım metinde, yönetmelikte "alternatif" kavramı yer almadığını kendileri de belirtmiştir. Buna rağmen "Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp" kavramını ısrarla "Geleneksel, Al-

ternatif ve Tamamlayıcı Tıp" şeklinde kullanılmaktadırlar ve "GATT" olarak kısıltılmaktadırlar. İlgili kitapçıkta bu durum "Sağlık Bakanlığı çatısı altında 2012 yılında Geleneksel, Tamamlayıcı ve Alternatif Tıp Uygulamaları Daire Başkanlığı kurulmuş (Daire Başkanlığının adı 2014 yılı itibarı ile Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Daire Başkanlığı olarak değiştirilmiştir), takiben Geleneksel, Tamamlayıcı, Alternatif Tıp uygulamaları ile ilgili 5 grup oluşturularak, her grup için bir koordinatör belirlenmiştir. Bu grupların yaptığı çalışma sonucunda ilk olarak Nisan 2013 tarihinde 72 sayfalık "Geleneksel, Tamamlayıcı ve Alternatif Tıp Uygulamaları" yönetmelik taslağının yayınlanmasını takiben "Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği" 27 Ekim 2014 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe sokulmuştur." (1) şeklinde anlatılmıştır. Yine 2016 yılında TTB Halk Sağlığı Kolu tarafından *Tıbbın Alternatifi Olmaz! Geleneksel, Alternatif ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları* kitabında da Geleneksel Alternatif ve Tamamlayıcı Tıp (GATT) olarak kullanmaya devam etmektedirler (2). 15 Aralık 2017'de dönemin TTB Başkanı Raşit Tükel, "TTB Geleneksel, Alternatif, Tamamlayıcı Sağlık Uygulamaları Çalışma Grubu"nun kurulduğunu açıkladığı basın açıklamasında, bu uygulamalar için "alternatif tıp" ifadesinin kullanılmasına itiraz ettiklerini belirtmiş, "Tıbbın alternatifi olmaz" diyerek söz konusu uygulamaları "GATSU" olarak adlandırdıklarını aktarmıştı (3). Böylece TTB algı yönetiminde bir basamak daha ilerleyerek GATT'tan GATSU'ya terfi etmiştir.

Geleneksel tıpla ilgili dezenformasyonlar özellikle bazı uygulamalar için sıklıkla gündeme gelmektedir. Örneğin en çok yapılan dezenformasyonlardan biri, yaş kupa uygulaması (hacamat) için yapılandır. Hacamata karşı çıkanların temel dayanak noktası enfeksiyon riski ve ciltte yer alan diğer komplikasyonlardır. Tabii ki bilinçsiz kişiler tarafından yapılan uygulamalarda bu riskler oldukça fazladır. Ancak yasal olmayan uygulamalar sebebiyle eğitilmiş hekimler tarafından yapılan uygulamaları zan altında bırakmak da bir algı yönetimidir. Bazı uygulamalarla ilgili kanıt dayalı bilimsel bir veri olmadığı iddiaları, sıklıkla kullanılmaktadır. Özellikle batı tıbbının araştırma metodlarını birebir kullanmanın mümkün olmadığı geleneksel tıp uygulamaları açısından kanıt oluşturmak

mümkün görülmemektedir. Örneğin apiterapi, kupa, hirudoterapi uygulamalarında plasebo kontrollü çalışmaların yapılabilmesi mümkün değildir. Geleneksel tıpla ilgili en önemli algı yönetimi Aijing Shang tarafından yapıldı. Shang ve arkadaşları tarafından The Lancet'te 2005 yılında yayımlanan ve çok tartışılan makalede (4) "Farklı hastalıklar üzerinde yapılmış 110 çalışmanın sonucunda homeopatinin plaseboya üstünlüğü gösterilememiştir." şeklinde hüküm verilen bir meta analizden bahsediliyordu. Ancak kısa süre sonra ortaya çıktı ki meta analiz, 110 çalışmadan sadece 8'i üzerinden yapılmıştı. Araştırma grubunun lideri İsviçre'nin Bern Üniversitesi Epidemiyoloji ve Halk Sağlığı Anabilim Dalı'ndan Prof. Matthias Egger, tüm ısrarlara rağmen bu 8 çalışmanın hangileri olduğunu da açıklamamıştı (5). Üstelik kendisi, 1997 yılında BMJ'da "*Bias in meta-analysis detected by a simple, graphical test*" başlıklı makalede meta-analizde yanlılığın, basit bir grafiksel test ile tespit edildiğini yazmışken kendisinin bias yapmış olması bir algı yönetimi olarak karşımızda durmaktadır (6). Peki, dezenformasyonu sadece geleneksel tıp karşıtları mı yapmaktadır? Tabii ki hayır. Belki daha fazlasını geleneksel tıp ile uğraşanlar yapmaktadır. Fakat birinci grup sadece doktorlardan oluşurken ikinci grubun büyük çoğunluğu doktor olmayanlardan oluşmaktadır. Geleneksel tıp uygulayıcılarının yaptıkları dezenformasyonun başında her şeye iyi gelen tedavi yöntemlerinin olduğu ya da 15-20 günde kanseri iyi ettikleri iddiaları gelmektedir. Bunun pek çok örneğine rastlamak mümkündür. Bunlar medya organlarını da en etkili şekilde kullanılmaktadırlar. Sansasyonel haber verme kaygısıyla bu tür dezenformasyonlar medyada sıklıkla yer bulmaktadır. Genellikle "mucize" alt başlığıyla verilen, bilimsel dayanaktan yoksun bu haberlerden bazı örnekler şöyle sıralanabilir: "yoğurt suyu mucizesi", "ceviz yaprağı mucizesi", "kabak çekirdeği mucizesi". İşin en acı tarafı ise bu tür dezenformatif bilgiler, sosyal medya aracılığıyla çok hızlı bir şekilde yayılmaktadırlar. Bu yayılma esnasında da ya dini bir içerikle ya da meşhur birinin ismiyle ilişkilendirilerek etkisi kuvvetlendirilmeye çalışılmaktadır. Hekimlikle ilgisi olmadığı halde hastalıkları tedavi ettiğini iddia eden "kerameti kendinden menkul" bazı şahıslar ise dezenformasyon kategorisinde bile değerlendirilemeyecek kadar şarlatanlardır.

Geleneksel tıp uygulayıcılarının yaptıkları dezenformasyonun başında her şeye iyi gelen tedavi yöntemlerinin olduğu ya da 15-20 günde kanseri iyi ettikleri iddiaları gelmektedir. Sansasyonel haber verme kaygısıyla bu tür dezenformasyonlar medyada sıklıkla yer bulmaktadır. Bu yayılma esnasında da ya dini bir içerikle ya da meşhur birinin ismiyle ilişkilendirilerek etkisi kuvvetlendirilmeye çalışılmaktadır. Hekimlikle ilgisi olmadığı halde hastalıkları tedavi ettiğini iddia eden "kerameti kendinden menkul" bazı şahıslar ise dezenformasyon kategorisinde bile değerlendirilemeyecek kadar şarlatanlardır.

Kaynaklar

- 1) TTB, Tıbbın Alternatifi Olmaz Geleneksel, Alternatif ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamalarına Hekim Yaklaşımı Sempozyumu, 28-29 Mayıs 2016. https://www.ttb.org.tr/images/stories/haberler/file/gatt_metinleri.pdf (Erişim Tarihi: 05.12.2019).
- 2) TTB, Tıbbın Alternatifi Olmaz! Geleneksel, Alternatif ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları (Yay. Haz.: Tütüncü, S., Etiler, N.), TTB Halk Sağlığı Kolu, TTB Yayınları, Ankara. 2017. http://www.ttb.org.tr/kutuphane/gatt_2017.pdf (Erişim Tarihi: 05.12.2019).
- 3) TTB, 15.12.2017 Tarihli Basın Açıklaması, http://www.ttb.org.tr/kollar/gatsu/yazdir.php?Tablo=tbl_haber&Guid=79c1114e-e1a9-11e7-ae04-02a94b7a8425 (Erişim Tarihi: 05.12.2019).
- 4) Shang A. et al. Are the Clinical Effects of Homeopathy Placebo Effects? Comparative Study of Placebo-Controlled Trials of Homeopathy and Allopathy. *Lancet* 2005; 366 (9487):726-733 http://www.sld.cu/galerias/pdf/sitios/revsalud/are_the_clinical-effects-of-homeopathy_placebo-effects.pdf (Erişim Tarihi: 05.12.2019).
- 5) Fisher, P. Homeopathy and the Lancet, *Evid Based Complement Alternat Med.* 2006 Mar; 3(1): 145-147. Doi: 10.1093/ecam/nek007.
- 6) Egger, M. et al. Bias in Meta-Analysis Detected by A Simple, Graphical Test, *BMJ.* 1997 Sep 13; 315(7109): 629-634. Doi: 10.1136/bmj.315.7109.629 <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2127453> (Erişim Tarihi: 05.12.2019).